

РОЛЬ БАТЬКІВ У ВИХОВАННІ ПОЧУТТЯ ГІДНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз вітчизняної психолого-педагогічної літератури, який дає можливість розкрити вагому роль батьків у формуванні почуття гідності в учнів початкових класів. Доведено, що сім'я є одним із могутніх джерел формування високої моральності та глибоких людських почуттів; визначено умови сімейного виховання, спрямовані на виховання почуття гідності молодших школярів.

Ключові слова: батьки, сім'я, почуття гідності, учні початкових класів, виховання.

Батьки, які є головними вихователями своїх дітей протягом усього життя, закладають духовну основу особистості, її мораль, світорозуміння, під їхнім впливом формується модель майбутнього життя дітей. Над проблемою родинного виховання працювали багато вчених: Ю. Азаров, Е. Васильєва, В. Гуров, Е. Каган, Т. Куликова, П. Лесгафт, В. Постовий, Т. Алексеєнко, А. Харчев та інші. Одним із пріоритетних завдань сучасної сім'ї на сьогодні є виховання морально здорової дитини, засвоєння нею моральних та загальнолюдських цінностей, серед яких чільне місце посідає почуття гідності. Адже людина з розвинутим почуттям гідності не терпить принижень, самодостатня, самостійна у прийнятті рішень, упевнено йде по життю і реалізує свої плани, з повагою ставиться до інших.

Гідність дитини формується у сім'ї під впливом багатьох факторів, і тому завдання батьків – забезпечити всі необхідні умови для виховання цього почуття.

Роль батьків у вихованні підростаючого покоління досліджували О. Бутенко, Ю. Грицкова, К. Журба, Л. Ляшко, Н. Святка, В. Хвіст, О. Чорна та інші. Аналіз літературних джерел свідчить, що зазначені питання досить детально вирішувалися в педагогічній літературі, проте проблема щодо важливості ролі батьків у вихованні почуття гідності в учнів початкових класів не була предметом спеціального вивчення.

Мета статті – визначити роль батьків у вихованні почуття гідності в учнів початкових класів.

Завдання:

- уточнити сутність поняття “гідність”;
- розкрити провідну роль батьків у вихованні почуття гідності в учнів початкових класів;
- визначити умови сімейного виховання, які сприяють вихованню почуття гідності в дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: аналіз та синтез науково-педагогічної літератури, узагальнення та систематизація наукових даних.

Результати дослідження та їх обговорення.

Щоб визначити провідну роль батьків у вихованні почуття гідності в учнів початкових класів, з’ясуємо та уточнимо суть самого поняття “гідність”.

У психології почуття гідності розглядалося у контексті таких категорій: самоставлення (І. Бех, О. Колишко, І. Чеснокова та інші), самооцінка (А. Бандура, М. Вагнер, О. Колеснік та інші), самоповага (І. Бех, І. Кон, В. Маралов та інші), моральна самосвідомість (М. Боришевський, І. Булах, В. Столін та інші).

У Філософському словнику зазначено, що гідність – це поняття моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими; категорія етики, що відображає моральне ставлення індивіда до самого себе і суспільства до нього. Як форма прояву соціальної і моральної свободи, поняття гідність охоплює право людини на повагу, визнання її прав й одночасно передбачає усвідомлення нею свого обов’язку і відповідальності перед суспільством [7, с. 103].

І. Бех розглядає цей феномен як особливе моральне емоційно-ціннісне ставлення людини до себе. Вчений виокремив змістову основу почуття гідності, що ґрунтується на особистісній рефлексії, та такі складники зазначеного почуття: самопізнання, самосхвалення й самооцінка, які у нерозривній єдності та взаємозв’язку актуалізують належний рівень самоповаги людини.

На думку В. Сухомлинського, гідність – це мудра влада тримати себе в руках. Благородство твоєї людської особистості виявляється в тому, наскільки мудро і тонко ти зумів визначити, що гідне і що негідне. Гідне повинно стати суттю твоєї духовної культури, негідне нехай викликає в тебе презирство і огиду [6, с. 297].

Своїм завданням педагог вбачав виробити у свідомості дитини переконання про мерзотність негідного і цим самим формувати в неї здатність до самоаналізу, спонукати замислюватися над власними вчинками, самостійно робити власний вибір. Людину з розвинутим почуттям гідності він характеризує через сукупність позитивних якостей особистості.

У своєму дослідженні Н. Білоусова визначає гідність молодших школярів як моральне почуття, що переживається дітьми як емоційно-ціннісне ставлення до себе та до оточуючих. Як феномен моральної самосвідомості особистості молодшого шкільного віку, вона містить такі конструкти: моральна саморефлексія, моральна самооцінка, самоцінність, самоповага, моральний самоконтроль [2, с. 16].

Отож, гідність постає як позитивне ставлення людини до самої себе, що виражається у самоповазі, самооцінці та самостваленні. Вона виховується на основі формування низки особистісних якостей. Людина, яка усвідомлює власну гідність, позитивно сприймає суспільні моральні вимоги, орієнтується серед моральних цінностей. Така людина не терпить принижень і, відповідно, не принизить іншої.

Гідність є умовою виховання духовного потенціалу особистості, що дає їй змогу нормативно діяти у різноманітних соціальних ситуаціях. Вона стимулює свідому саморегуляцію та самовиховання.

У практичній діяльності гідність реалізується через такі чесноти, як-то скромність, людяність, відповідальність, критичність, вимогливість до себе та інших тощо. Тому слід зауважити, що гідність виконує важливу регулятивну функцію, тобто у будь-якій ситуації людина чинить саме так, щоб не втратити людської гідності.

Посилаючись на наукові доробки та літературні джерела, ми визначили, що почуття гідності – це складне інтегративне утворення особистості, яке становить собою сукупністю моральних позитивних якостей, що викликають самоповагу та повагу оточення.

Гідність молодшого школяра визначається, насамперед, емоційно-ціннісним ставленням до самого себе, що охоплює самооцінку, самоповагу, самоконтроль, рефлексію та самопізнання.

Виховуючи почуття гідності в учнів початкових класів, батьки повинні знати і зважати на індивідуальні та психологічні особливості цього віку.

Почуття власної гідності формується в процесі самопізнання і оцінювальної діяльності дитини, в її спілкуванні з іншими людьми, а також у результаті виховання і самовиховання. Виявляючи свої сильні і слабкі сторони, дитина звіряє власні уявлення про себе з оцінними судженнями оточуючих. На цій основі складається її самооцінка, як новоутворення молодшого шкільного віку (Л. Виготський), і визначається характер прояву почуття гідності. Від самооцінки залежать взаємовідносини з іншими людьми, критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Самооцінка забезпечує контроль за власною діяльністю щодо нормативних критеріїв, організацію своєї поведінки відповідно до соціальних норм. Якщо вона збігається з тим, якою дитина є насправді, то усвідомлення власної гідності виражається у таких якостях, як самокритичність і чесність, порядність і справедливість [3, с. 41].

Завдання батьків полягає в тому, щоб сформувані у дитини правильну, адекватну самооцінку.

Якщо у дитини завищена самооцінка, то це часто переростає у самовпевненість, якщо ж занижена – дитина зневірюється у своїх силах та можливостях, що може призвести до втрати гідності.

Деформація ставлення дитини до себе значною мірою зумовлена помилками у сімейному вихованні: дитину або захвалюють, або, навпаки, постійно їй дорікають, підкреслюють її уявні чи справжні недоліки.

Тому батьки мають пам'ятати, що саме від них залежить, як дитина буде ставитись до себе та оцінювати себе в майбутньому. А тому слід допомогти їй виробити реальне уявлення про себе, сформувані об'єктивну самооцінку, розвивати потребу у самовихованні.

Важливо зважати на те, що молодший школяр оптимістично налаштований і завжди бачить в собі тільки добре, має високу самооцінку. Щоб зберегти його позитивний Я-образ і не допустити трансформації права на високу самооцінку у гальмо розвитку особистості, джерело необґрунтованих домагань, батькам слід дбати про гармонію між своїми прагненнями

та реальними діями, тобто змістом і способом вияву активності в житті.

Ще однією особливістю самооцінки дітей молодшого шкільного віку є її слабка диференційованість за змістом. Це, насамперед, проявляється у перенесенні оцінки своєї навчальної діяльності на оцінку моральних чи інших якостей. Вчені стверджують, що успішність навчання дитини та її уявлення про себе взаємопов'язані. Якщо в навчанні дитина буде отримувати переважно погані оцінки, то це може сформувати не тільки її негативне уявлення про себе, а й негативну загальну оцінку. Завдання батьків полягає в постійному стимулюванні та контролюванні успіхів дітей у навчанні. Вже з перших днів занять у школі батьки мають привчати дітей систематично виконувати домашні завдання та допомагати їм у їх виконанні, долати труднощі, які виникають. Контроль з боку батьків має бути доброзичливим. І навіть тоді, коли дитина не встигає у навчанні, батьки повинні намагатися застосовувати переважно позитивні оцінні судження, щоб запобігти комплексу неповноцінності (І. Данилюк).

Всі ці умови надають дітям впевненості у власних силах, що сприяє формуванню правильної самооцінки як важливого структурного компонента гідності.

Самооцінка дитини формується не лише в процесі навчальної діяльності, а й у повсякденному житті. Молодший шкільний вік – це час, коли контакти дитини з дорослим загалом легкі. Потрібно лише розуміти дитину, її хвилювання, клопіт, переживання, про які вона сама готова розповісти дорослому. Коли дитина відчуває, що вона потрібна, що її люблять, то, відповідно, у неї розвивається відчуття власної цінності, формується позитивне сприйняття самої себе, що є необхідним для виховання почуття гідності.

І, навпаки, якщо батьки постійно ображають свою дитину, виявляють до неї несправедливість, байдужість, дають сувору оцінку, дитина перестане проявляти активність, що гальмуватиме розвиток підростаючої особистості загалом, спричинить зневіру дитина у власних силах.

Психологи вирізняють такі чинники, які сприяють зміцненню почуття гідності дитини: безумовна любов батьків; чіткі й справедливі правила, які впроваджуються послідовно (діти

знають, чого від них очікують); час, який приділяється дитині, вислуховування її, ціннісне ставлення до її думок [1, с. 14].

Тому сімейне виховання дітей має відбуватися в умовах абсолютної любові, що передбачає прийняття дитини такою, яка вона є, любити не за те, що вона робить, чого досягла чи як поводить, а тому, що вона є. Коли дитина відчуває себе улюбленою й прийнятою значущими дорослими такою, яка вона є, у неї розвивається відчуття власної цінності, формується позитивне сприйняття самої себе, почуття гідності.

Поряд з адекватною самооцінкою у дитини формується самоповага. Вона закладається ще в ранньому дитинстві, і її складно змінити. У психологічному значенні самоповага – це особистісне ціннісне судження, яке відображає узгодженість реального та ідеального “Я” людини [4, с. 113].

Найбільш конкретно самоповага людини виявляється в таких почуттях, як-то радість за себе, задоволеність, гордість, симпатія до себе тощо.

Якщо батьки сприймають дитину як власність, у неї з'явиться відчуття малоцінності. Авторитарність і деспотичність батьків призводить до формування низької самоповаги молодшого школяра. Через такі умови у дітей часто формується психологія самокатування, постійний психологічний дискомфорт, комплекси; такі діти, зазвичай, сором'язливі, бояться помилок, усамітнюються, відчувають незручності у спілкуванні. Тому завдання батьків – створити сприятливий клімат в сім'ї, поважати дитину; адже, як говорив В. Сухомлинський, маленька дитина – це не лише біологічна істота, а Людина, Особистість. Вона перебуває на шляху активного розвитку, вступає у взаємини з іншими людьми, припускається помилок, у неї ще мало соціального досвіду, знань. Але дитину потрібно поважати за найбільшу цінність: вона – Людина [5, с. 375].

Консультуючи батьків з питань формування почуття власної гідності молодших школярів, Н. Білоусова звертала їхню увагу на потребу виховання у дітей відповідальності та самостійності у прийнятті рішення. Для цього слід передавати їм такі настановлення: ніхто за тебе не проживе твоє життя; ти маєш навчитися сам(а) виправляти свої помилки; ти сам(а) відповідальний(а) за своє самопочуття. Доцільно навчити дітей керувати своїми думками (думка про себе “Я бездарний” провокує дискомфортне самопочуття, нелюбов до себе,

низьку самоповагу; думки: “Я спробую ще раз”, “У мене вийде” сприяють бажанню самовдосконалюватися й надихають на активність, життєстверджувальну поведінку) [1, с. 15].

З дитиною необхідно поводитися як із повноправним членом сім'ї, прислухатися до неї, проявляти зацікавленість її думками та судженнями, вміти давати поради таким чином, щоб вона відчувала повагу до себе, а не приниження; допомагати їй розуміти свої почуття й емоції; залишати дитині право на самостійне рішення, не вважати її ще замалою для цього.

Дослідниця розробила схему спілкування батьків з дітьми, за якою батькам пропонується формувати позитивні установки щодо власних дітей, повідомляти їх у правильній формі та відповідно до цих установок поводитися з ними.

Щоб у дитини розвивалося почуття гідності, їй слід показати, чим вона відрізняється від інших, акцентувати на її індивідуальності, допомагати розвивати свої таланти й здібності, підтримувати й цінувати її особистісну позицію, з повагою ставитися до її самостійного морального вибору, сприймати дитину як особистість, яка перебуває у процесі становлення й удосконалення.

Отже, дорослим треба пам'ятати, що почуття гідності народжується у дитини, якщо вона, пізнаючи оточуючий світ, його моральні цінності, не втрачає власного “Я”, визначає, відстоює і зберігає свою особистісну позицію, має право висловлювати власні судження і самостійно діяти.

Слід зауважити, що у цьому віці розвивається самопізнання й особистісна рефлексія, як здатність самостійно встановлювати межі своїх можливостей. Рефлексія виявляється в умінні виділяти особливості власних дій і робити їх предметом аналізу. У дитини цього віку виникає усвідомлення власних дій, психічних станів. Вона оволодіває власною поведінкою, більш точно і диференційовано розуміє норми поведінки вдома, у громадських місцях, виявляє підвищену увагу до морального аспекту вчинків, прагне дати діям моральну оцінку, норми поведінки перетворюються на внутрішні вимоги до себе. Дитина все більше звільняється від імпульсивності, у неї починає формуватися відповідальність, справедливість.

Зважаючи на це новоутворення молодших школярів, батьки мають допомогти дитині розвивати розсудливе й афективне ставлення до правил, моральних норм, будувати доброзичливі

взаємовідносини з оточуючими, вчасно виявляти і виправляти недоліки у поведінці, формувати позитивні моральні якості, які викликають самоповагу та повагу оточення. Ефективним методом з боку батьків є їхній особистий позитивний приклад, міжособистісні відносини з іншими членами сім'ї, що ґрунтуються на взаємоповазі. Дитина швидко переймає цю модель поведінки і переносить її на особисте життя.

Слід також зазначити, що впродовж цього віку у дитини зменшується імпульсивність у поведінці, зростає дисциплінованість, самостійність. Оскільки молодші школярі легко піддаються навіюванню, то батькам варто дбати про наслідування ними позитивних зразків. І на основі їхнього цілеспрямованого виховного впливу та власної активності у дитини формується здатність до самоконтролю, як спроможність до свідомого управління власною психічною та поведінковою активністю. Адже вміння контролювати себе в різних ситуаціях, бути стриманим характеризує людину як особистість з розвинутим почуттям гідності.

Аналіз літературних джерел уможливорює висновок, що роль батьків у вихованні почуття гідності підростаючого покоління є чи не найважливішою. Батьки мають врахувати, що цей період є сенситивним для формування важливих новоутворень: самооцінки, самоповаги, рефлексії та самоконтролю, як важливих складників почуття гідності молодших школярів.

Теоретичний аналіз дає змогу виокремити основні умови сімейного виховання, які сприяють формуванню почуття гідності дітей молодшого шкільного віку. Це створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові; сприятливий психологічний клімат між членами сім'ї; особистий позитивний приклад батьків; наголошення батьків на чеснотах та можливостях своїх дітей; розумне застосування заохочень та покарань; вміння батьків завжди вислухати свою дитину; сприйняття дитини такою, якою вона є.

Батьки мають допомогти своїй дитині усвідомити перспективи свого розвитку, самопізнання, самореалізації. Для цього їхній рівень психолого-педагогічної культури має бути достатньо високим. Тому перспективою наших подальших пошуків є тривала, наполеглива та узгоджена просвітницька педагогічна робота вчителів з батьками через урізноманітнення та удосконалення форм та методів їхньої спільної роботи.

Література

1. Білоусова Н. М. Консультування батьків та вчителів з питання оптимізації розвитку почуття власної гідності у дітей молодшого шкільного віку / Н. М. Білоусова // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2012. – Вип. 10. – С. 13–20.
2. Білоусова Н. М. Психологічні чинники розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці : 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Білоусова Наталія Миколаївна ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – 20 с.
3. Енциклопедія батьківства : посіб. з сімейн. вихов. / [Є. І. Коваленко, С. В. Кириленко, Г. С. Адамів та ін.] ; за заг.ред.: Є. І. Коваленко, С. В. Кириленко. – К. : КНТ, 2008. – 591 с.
4. Етика : навч. посіб. [для студ. вузів] / В. П. Савельєв. – [Вид. 2-е, випр.]. – Л. : Магнолія плюс, 2006. – 244 с.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка : [підручник] / Анатолій Кузьмінський, Віталій Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 477.
6. Сухомлинський В. О. Виховання високих моральних якостей і норм поведінки / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори в п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. II. – С. 249–233.
7. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізм, генезис : монографія / за ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 368 с.
8. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – [Вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – Київ, 1986. – 800 с.

Е. В. Казнодзей

Роль родителей в воспитании чувства достоинства у учащихся начальных классов

Ривненский государственный гуманитарный университет
(31 ул. Остафова, Ривне, Украина)

В статье осуществлен теоретический анализ отечественной психолого-педагогической литературы, который дает возможность раскрыть весомую роль родителей в формировании чувства достоинства учеников начальных классов. Доказано, что семья является одним из могучих источников формирования высокой нравственности и глубоких человеческих чувств; определены условия семейного воспитания, которые направлены на воспитание чувства достоинства младших школьников.

Ключевые слова: родители, семья, чувство достоинства, ученики начальных классов, воспитание.

O. V. Kaznodzei

The Role of Parents in Education of Sense of Dignity in Junior Pupils

Rivne State Humanitarian University (31 Ostafova Str., Rivne, Ukraine)

In the article, a theoretical analysis of Ukrainian psycho-pedagogical literature is done, which gives the author an opportunity to reveal the exceptional role of parents in forming a sense of dignity in junior pupils.

Parents are the main educators of the children during all their life, secure the spiritual basis of personality, its moral and attitude; under their influence the model of future life of children is formed.

By means of theoretical analysis of literary sources the basic terms of domestic education are distinguished that provide forming of sense of dignity for the junior pupils. Among them: creation of atmosphere of emotional safety, warm love; favourable psychological climate between family members; the personal positive example set by parents; parents' noticing of the virtues and possibilities of their children; the clever application of encouragements and punishments; the ability of parents to hear the child; the perception of the child such as he (she) is.

Keywords: parents, family, sense of dignity, junior pupils, education.

References

1. Bilousova, N. M. (2012). *Konsultuvannia batkiv ta vchyteliv z pytannia optymizatsii rozvytku pochuttia vlasnoi hidnosti u diteI molodshoho shkilnoho viku: Issue 10* [The consultation of parents and teachers on the issue of optimization of development of self-respect in the junior pupils].
2. Bilousova, N. M. (2012). *Psykholohichni chynnyky rozvytku pochuttia vlasnoi hidnosti u molodshomu shkilnomu vitsi* [Psychological factors of development of self-respect in the junior school age]. Kyiv.
3. Kovalenko, Ye. I., Kyrlyenko, S. V., Adamiv, H. S. et al. (2008). *Entsyklopediia batkivstva* [Encyclopaedia of paternity]. Kyiv: KNT.
4. Saveliev, V. P. (2006). *Etyka* [Ethics]. L.: Mahnoliia plius.
5. Kuzminskiy, A. I. & Omelianenko, V. L. (2007). *Pedahohika* [Pedagogics]. Kyiv: Znannia.
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vykhovannia vysokykh moralnykh yakostei i norm povedinky* [The education of good moral qualities and standards of behaviour]. Kyiv: Radianska shkola.
7. Pavelkiv, R. V., Korchakova, N. V. (Eds.). (2009). *Fenomenolohiia moralnoho rozvytku osobystosti: determinatsiia, mekhanizm, henezys* [Phenomenology of moral development of personality: determination, mechanisms, genesis]. Rivne: Volynski oberehy.
8. Shynkaruk, V. I. (1986). *Filosofskiy slovnyk* [Philosophical dictionary] (2nd ed.). Kyiv.